

TÜRKÇE VE ÇİNCEDEKİ BAZI BENZER KELİMELER ÜZERİNE

Prof. Dr. Alimcan İNAYET

Türklerle Çinlilerin yüzyıllara dayanan siyasi, iktisadi ve kültürel ilişkileri olmuştur. Bu ilişkilerin dil ve edebiyat başta olmak üzere kültürün çeşitli alanlarına yansıdığı bugün herkesçe bilinmektedir. Türkçe ve Çincedeki hem ses hem anlam bakımından aynı olan benzer kelimelerin yoğunluğu da söz konusu ilişkilerin derinliğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Fakat söz konusu kelimelerin kökeniyle ilgili ileri sürülen görüşler ciddi tartışmalara yol açmaktadır. Yani, bu benzer kelimelerin hangi dilden hangi dile geçtiği, hangi dilin verici, hangi dilin alıcı olduğunun tespiti meselesinde zorluklar yaşanmaktadır. Bazı Çinli Türkologlar bu tür kelimeleri hiç tereddüt etmeden Çinceye mal etmektedirler. Mesela, Chen Zongzhen "Batı Sarı Uygur Dilindeki Erken Döneme Ait Çince Alıntılar"¹ adlı yazısında Türkiye Türkçesinde bugün de kullanılmakta olan "bey, donmak, kap, denk, çın, inci" gibi kelimeleri Çince kökenli göstermiştir.

<u>Çince</u>	<u>Batı Sarı Uygur Türkçesi</u>	<u>Eski Uygurca</u>	<u>Türkiye Türkçesi</u>
bo 伯	peg	beg	beğ / bey
deng 等	deng	teng	denk
dong 冻	dong-	tong-	don-
jia 甲	gap	kap	kap
zhen 真	çen	çın	çın
zhenzhu 珍珠	üncü	yençü	inci

Zhao Xiangru "Çin Baskı Tekniğinin Batıya Yayılması Üzerine"² adlı yazısında Türkiye Türkçesinde de yoğun olarak kullanılan aşağıdaki kelimeleri Çince kökenli göstermektedir:

<u>Çince</u>	<u>Uygur Türkçesi</u>	<u>Türkiye Türkçesi</u>
bi 毕	püt- < büt-	bit-
bo 伯	beg	bey
bo 伯	böz	bez
fo 佛	bur / but	put
fu 缚	bağla-	bağla-
fu 复	bas-	bas-
ge 割	kes-	kes-
guzhi 穀紙	keğ-de	kağıt
jue 櫟	koz-uk	kazık
shi / shua 饰 / 刷	sür-	sür-
wa 挖	kaz-	kaz-
zhi 植	tik-	dik-
zhi 直	tüz < tik	düz / dik

Yine Çinli Türkologlardan Zhu Zhining "Uygurcadaki Çince Alıntılar"³ adlı yazısında Türkiye Türkçesinde de kullanılan "bez, çın, dinlemek, donmak, inci, kan, mantı, tuğ" gibi kelimeleri Çince kökenli göstermiştir.

¹ Chen Zongzh, "Xibu Yugu yu zhong de zaoqi Hanyu Jieci" (Batı Sarı Uygur Dilindeki Erken Döneme Ait Çince Alıntılar), *Zhongguo Tujueyu yan jiu lunwen ji* (Çin'deki Türk Dilleri Araştırmaları Hakkında Makaleler), Çince, Milletler Neşriyatı, Pekin, 1991, s. 286-362.

² Zhao Xiangru, *Zhongguo yinshua shu xi chuanchuyi* (Çin Baskı Tekniğinin Batıya Yayılması Üzerine), *Zhongguo Tujueyu yan jiu lunwen ji* (Çin'deki Türk Dilleri Araştırmaları Hakkında Makaleler), Çince, Milletler Neşriyatı, Pekin, 1991, s. 46-66

<u>Çince</u>	<u>Uygur Türkçesi</u>	<u>Türkiye Türkçesi</u>
bo 帛	böz	bez
dong 冻	t'ong	donmak
du 燼	tuğ	tuğ
kuang 矿	k'an	kan "maden"
mantou 馒头	mantu	mantı
ting 听	tingla-	dinle-
zhenzhu 珍珠	cingçu	inci
zhen 真	çin	çin "gerçek, doğru"

Uygur Türkolog Arslan Abdullah "Uygurcadaki Çince Kelimeler Üzerine"⁴ adlı yazısında Çinli Türkologlarca Çince kökenli olarak gösterilen kelimeleri vermiştir. Fakat bunların Çince şeklini göstermemiştir. Biz bunların sadece Türkiye Türkçesinde bulunanlarını vermekle yetineceğiz.

<u>Uygur Türkçesi</u>	<u>Türkiye Türkçesi</u>
beg	bey
cam	cam
çakmak	çakmak
çekmek	çekmek
damolla	molla
ğaz	kaz
gıza	gıda
gelvir	kalbur
kap	kap
kazmak	kazmak
kava	kabak
kem	kem
keng	geniş
kiçik	küçük
konmak	konmak
küye	güve
memnun	memnun
polu	pilav
pütmek	bitmek
san	sayı
sevze	sebze
soymak	soymak
şir	şir
şum	şom
tammak	damlamak
tang	tan
taraza	terazi
tavar	tavar
teng	denk
tik	dik

³ Zhu Zhineng, Wei wu er yu zhong de Hanyu jie ci "Uygurcadaki Çince Alıntılar", *Zhongguo Yuwen* (Çin Dili ve Edebiyatı), Çince, Sayı. 5, 1965, s. 349-355

⁴ Arslan Abdullah, "Uygurcadaki Çince Kelimeler Üzerine", T.D.K., *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı. 7, 1999, s. 205-214

tokumak	dokumak
tuğ	tuğ
uva	yuva
ün	ün
yamamak	yamamak
yanmak	yanmak
yava	yabani
yavuz	yavuz
yeng	yen
zung	yün
zembil	zembil

Koreli Türkolog Han Woo Choi da "Uygurcadaki Bazı Çince Alıntılar" ⁵ adlı yazısında Türkiye Türkçesinde de bulunan aşağıdaki kelimeleri Çince kökenli olarak göstermektedir:

<u>Çince</u>	<u>Uygur Türkçesi</u>	<u>Türkiye Türkçesi</u>
bak 箔	bağ/bağla	bağ/bağla
dang 等	teng	denk
kat 干	kalkan	kalkan
mo 蟆	baka	kurbağa
pji 匕	bi/bıçak	bıçak
p'uk 驢	pok	bok
tsuet 卒	çor	çor
tan 旦	tang	tan
tung 冻	ton	don

Görüldüğü gibi, Çince olarak gösterilen bu kelimeler Türkiye Türkçesi başta olmak üzere pek çok Türk lehçelerinde çok işlek olarak kullanılan kelimelerdir. Bunlardan bazılarının Arapça ve Farsça kökenli olduğu apaçık ortadadır. Bazıları ise Sümercede de bulunmaktadır.

<u>Sümerce⁶</u>	<u>Türkiye Türkçesi</u>
tuku- (s. 24)	dokumak
dag (s. 19)	tan
har- (s. 17)	kazmak
sid (s. 16)	sayı
sag (s. 11)	çakmak
sig(s. 10)	yün
kabbagak (s.22)	kap
dug (s. 22)	dökmek
zag (s. 10)	yar/yaka
tir (s. 6)	yer
maş (s. 8)	katmak/koşmak
te (ga) (s. 24)	dek
zi(d) (s. 12)	çın, gerçek
nunuz (s. 9)	inci

⁵ Han Woo Choi, "Huigu wen zhong de yi xie Hanyu jieci" (Uygurcadaki Bazı Çince Alıntı Kelimeler), *Tuueyu yan jiu tongxun* (Türk Dilleri Araştırmaları Bülteni), Çince, Sayı. 3, Pekin, 1989, s. 11-15.

⁶ Osman Nedim Tuna, *Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi İle Türk Dilinin Yaşı Meselesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

Çince kökenli olarak gösterilen bazı kelimelerin Çince hangi kelimedenden geldiği net değildir. Mesela, *kap* için gösterilen kaynak sırasıyla şöyledir: gai 盖, jia 甲, he 盒. *Kap* kelimesinin bunların hangisinden geldiği belli değildir, *bez* kelimesinin kökeni olarak da iki kaynak gösterilmiştir: bu 布, bo 帛. Yani gösterilen kaynaklar da tutarsızdır. Ancak Çinli Türkologlar pek fazla araştırmadan, pek de bilimsel olmayan tavır ve yöntemlerle bu kelimeleri hiç tereddüt etmeden Çinceye mal etmişlerdir. Bunun için gösterdiği kanıtlar da tutarsız ve kendi içinde çelişkilidir. Mesela, Zhao Xiangru Türkçedeki *basmak* fiilini Çince olarak göstermeye çalışır.⁷ Ona göre, Uygurcadaki *basmak* kelimesinin kökeni eski Çincedeki "fu 複" kelimesinden gelmektedir. "fu 複" kelimesinin eski Çincedeki okunuş şekli *pjuk'dur*. Uygurcasındaki -s sesi ise ünsüz zayıflamasının sonucudur. Eski Çince elbisenin astarına "fu" denirdi. Mesela, "Sözler"de: "Fu, elbiseni katıdır" denmiştir. "İsimlerin Şerhi"de: "İçliği olan fu (astarlı) denir, içsiz olana dan(astarsız) denir" denmiştir. Genellikle, eşyaların katı, tekrarı, çifti, çoğaltılması ve kopyasına fu deniyordu. Ona göre, Türkçedeki *pükmek/bükmek* kelimesi de *basmak* fiili ile köken bakımından alakalıdır ve hepsinde eski Çincedeki "fu 複" kelimesinin tekrarlama, katlama anlamları bulunmaktadır. Bunların hepsi aslında Çincedeki "fu 複" kelimesinden kaynaklanmıştır. Eski Çince "fu 複" kelimesi *pjuk/bjuk* okunur, kelime sonundaki -k Uygurcada -k, -r veya -s okunabilir. Tibetçedeki "baskı (kitap)" anlamındaki *par-ma* kelimesi de Çince "fu 複" kelimesinden kaynaklanmıştır. Bu kelimeye Japonlar hâlâda "fuku se" demektedir k, bu eski Çincedeki "fu zhi 複制" kelimesinden gelmez. Zhao Xiangru'ya göre, *bas-* "kaplamak, örtmek, yayılmak, sarmak" gibi anlamlarına gelmektedir, *basmak* kelimesinden "basmak"(kapan) türetilmiştir. *Basmak* ile aynı kaynaktan gelen *bozmak* kelimesinin "bozmak, yıkmak, kırmak" gibi anlamları vardır. *Basmak* veya *bozmak* kelimesi *bakmak* kelimesinden gelmiştir, *bakmak* Uygurcada "yetiştirmek, bakmak, beslemek, korumak" anlamlarına gelmektedir. Buradaki *bakmak>basmak*, *bozmak* kelimesinin kökeni eski Çincedeki "fu 覆" kelimesidir. "fu 覆" kelimesi de eski Çince *pjuk/bjuk* şeklinde okunur ve "kaplamak, örtmek, korumak" veya "bozmak, yok etmek, yenmek" gibi anlamları ifade eder. Türkçedeki "öfkesini basmak" anlamındaki *basmak* fiili ise eski Çincedeki "fu 伏" kelimesinden gelmektedir, *basmak* fiili "basmak, baskı yapmak, zorlamak, bastırmak, tecavüz etmek, istila etmek" gibi anlamlara da gelir. Ona göre, *basmak* fiili *bakmak* fiilinden gelmez ve "boy sunmak, itaat etmek" anlamlarına gelmektedir. Buradaki *bakmak>basmak* da eski Çincedeki "fu 服" kelimesinden gelmez. Zira "fu" kelimesinin de "boy sundurmak, itaat etmek, idaresi altına almak" gibi anlamları vardır. Bu kelime de eski Çince *bjuk* şeklinde okunur

Zhao Xiangru aynı eserinde bugün Türkçemizde Arapça ve Farsça kökenli olarak bilinen "kağıd, kağız" kelimesinin de Çince'den geldiğini iddia etmektedir. Ona göre, bu kelime Çince "kak 穀" ve "de 纸" kelimesinden gelmez. Sonra *kağat>kağaz>keğez* şeklinde değişmiştir. Bugünkü Sarı Uygurcadaki "keğde" eski Uygurcadaki okunuş şekline yakındır. Eski Çince'deki "keğde" kelimesi Farsçaya geçince *kagad* veya *kagid*, Arapçaya geçince *kaghid* şeklinde okunmuştur.

Anlaşıldığı üzere, Çinli Türkologlar Türkçe kelimeleri bu tür sathi gerekçelere dayanarak zorlamayla Çinceye yakıştırma eğilimindedirler.

Türk ve Çin dillerinde o kadar çok benzer kelimeler vardır ki, bunları hemen Çinceye mal etmek için kolayına kaçmak olur. Biz şunu ısrarla vurgulamak isteriz ki, Çince her zaman "verici", Türkçe her zaman "alıcı" bir dil olmamıştır. Türkçeden de tarihin çeşitli dönemlerinde Çinceye pek çok kelimenin geçtiği muhakkaktır. Çünkü Çin tarihinde Altay dil ailesine mensup Türk, Moğol ve Mançuların yüzyıllar süren devletler kurduğunu biliyoruz.

⁷ Zhao Xiangru, *age*, s. 46-66

Bu zaman süreci içerisinde Altay dillerinden Çinceye pek çok kelimenin girmiş olduğu kesindir. Yukarıda verilen kelimelerin etimolojisi incelenirse, bu görüşümüzün doğruluğu ortaya çıkacaktır. Burada tabii ki, etimoloji uzmanlarına büyük görev düşmektedir. Köken sorunu herkesçe kabul edilebilir biçimde çözülünceye kadar, biz şimdilik Türk ve Çin dillerindeki ses ve anlam bakımından birbirine yakın kelimeleri "benzer kelimeler" veya "ortak" kelimeler olarak tanımlamayı öneriyoruz.

Bugün Türk ve Çin dillerinde hem ses hem anlam bakımından birbirine yakın pek çok benzer kelimeler bulunmaktadır. Çinli Türkolog Zhao Xiangru "Çince 'Di' ile Uygurca 'teg' Kelimesinin İlişkisi Üzerine"⁸ adlı yazısında bu noktaya işaret etmiştir. O, Türkçedeki *-tek/-dek* "gibi", *dek* "-e/-a kadar, değin", *değmek* "dokunmak", *değmek* "saldırmak, hücum etmek", *değmek* "karşılığını bulmak", *değişmek*, *dip* "dibi, altı, kökü", *tatmak*, *takılmak*, *tür*, *türk*, *tügemek* "tükenmek", *tir-e-* "diremek", *tür-t-* "dürtmek", *tağ* "dağ", *taş*, *tügmen* < *teg-ir-men* "değirmen" gibi kelimeler ve eski Türkçedeki *-sık / -sak / -sug(ğ)* eki veya *-lığ(k)*, *-luğ(k)*, *-lüg(k)*, *-lig(k)* gibi yapım ekleri ile eski Çince *tied* veya *tieg* okunan *di* kelimesi arasında hem ses hem anlam hem kullanım bakımından yakın ilişki olduğunu tespit etmiştir. Ona göre, eski Çince kelimeler ünlü ile bitmemekte, kelime sonuna *t* veya *k(g)* getirilmektedir.

Dolayısıyla *di* 氏 kelimesi eski Çince *diet* veya *tieg* okunmaktadır ki, bu da Türkçedeki *tek/teg* "dek" ve bundan türeyen kelimelerle büyük benzerlik göstermektedir. Eski Çince *di* kelimesi "temel", "kök" anlamına gelmektedir. Bundan *di* 氏, *di* 抵, *di* 抵, *di* 抵, *di* 抵, *di* 抵, *di* 抵 " gibi kelimeler türemiştir. Bu kelimeler "kök, temel, değmek, değişmek, dokunmak, karşılık gelmek, tükenmek, dağ, taş" gibi anlamları kazanmıştır. Zhao Xiangru yazısında ayrıca bugünkü Uygurca ile Çincedeki bu tür benzer kelimelerin bir listesini vermiştir.

<u>Uygur Türkçesi</u>	<u>Çince</u>	<u>Eski Çince İlave Sesler</u>	<u>Türkiye Türkçesi</u>
<i>qap</i>	<i>gai</i> 盖	<i>-p(-b)</i>	<i>kap</i>
<i>qat-/qoş-</i>	<i>jia</i> 加		<i>kat-</i>
<i>qat-/qoş- (at, araba)</i>	<i>jia</i> 驾		<i>kat- (at, araba)</i>
<i>saq-la</i>	<i>shou</i> 守	<i>-g,-k</i>	<i>saklamak</i>
<i>tar-t-</i>	<i>ta</i>		<i>tartmak / tartı</i>
<i>teti-</i>	<i>di</i>		<i>tatmak</i>
<i>tir-e-</i>	<i>di</i> 抵		<i>diremek</i>
<i>tök-</i>	<i>dao</i> 倒	<i>-g,-k</i>	<i>dökmek</i>
<i>tüg-e-</i>	<i>di</i>		<i>tükenmek</i>
<i>yar-a</i>	<i>yi</i> 痍		<i>yara</i>
<i>jet-</i>	<i>zhi</i> 至	<i>-d,-t</i>	<i>yetmek</i>
<i>Jağ-</i>	<i>yü</i> 雨	<i>-g,-k</i>	<i>yağmak</i>
<i>Jağ</i>			<i>yak</i>
<i>jar/jaq,jaqa</i>	<i>ya</i> 涯	<i>-g,-k</i>	<i>yar / yaka</i>
<i>jar-a</i>	<i>yi</i> 宜	<i>-d,-t</i>	<i>yaramak</i>
<i>jer</i>	<i>di</i> 地		<i>yer</i>
<i>jüg-ür-</i>	<i>zou</i> 走	<i>-g,-k</i>	<i>yürümek</i>

⁸ Zhao Xiangru, Hanyu "di" he Wei wu eryu "teg" de guanxi chutan (Çince 'Di' ile Uygurca 'teg' Kelimesinin İlişkisi Üzerine Bir Araştırma), Çince, *Yanbian Daxue Xuebao* (Yanbian Üniversitesi İlmî Dergisi), Sayı. 4, 1984, s. 87-98

Zhao Xiangru her ne kadar bunları benzer kelimeler olarak dile getirdiyse de, genel olarak Çinceye mal etme eğilimi göstermektedir. Mesela, o aşağıdaki kelimelerin Çince kökenli olduğunu net bir şekilde ifade etmiştir:

Uygur Türkçesi

tik

tikmek

tikmek

tokumak

Çince

zhi 直

zhi 植

zhi 织

zhi 织

Türkiye Türkçesi

dik, düz

dikmek, ekmek

dikiş dikmek

dokumak

Eğer eski Çincenin okunuş şekline göre bugünkü Türk ve Çin dillerinin kelime hazinesi incelenecek olursa, hem ses hem anlam bakımından birbirine benzer pek çok kelimenin bulunduğu görülür. Bunların bir kısmının tesadüfi benzerlik taşıdığını düşünsek bile, büyük bir kısmı için aynı şeyi söyleyemeyiz.. Burada Türkçe ve Çince sözlüklerde ilk bakışta görülebilen bazı benzer kelimelerin bir listesini veriyoruz.

Çince

bi 匕

bi 界

bo 博

bo 帛

bo 脖

bu 布

che 撤

dou 逗

duo 剁

er 儿

gai

gai 盖

ge 割

gu 鹄

guang 广

he 何

he 盒

hu 胡

hu 祛

hua 滑

huo 火

huo 夥

kan 砍

kuang 矿

kuan 宽

kun 焜 "parlak"

na/nei 哪

po 破

qun 群

sa 撒

sa 洒

shi 狮

Türkçe

bıçak

birmek / virmek / vermek

bol, çok

bez /böz

boyun

bez / böz

çekilmek

durmak

doğramak

er/erkek

kök

kapak

kesmek

kuğu

geniş/keng

ka "nasıl, ne, nere"

kap

Guz, Oğuz

kut

kaymak

ot

köp "çok"

kesmek

kan "maden"

keng/geniş

kün/gün

ne

bozmak

elkün "halk"

salmak

saçmak

şir "arslan"

shi 拭	silmek
shi 试	sınamak
shui 水	su
ti 踢	tepmek
ti 剔	tıtmak “ufalamak”
tong 铜	tunç
tu 吐	tükürmek
tu 土	tupa / toprak
ya 涯	yar / uçurum
yan 炎	yanmak
yi 遗	yitirmek
you 油	yağ
zhan 战	ceng / cenk
zhi 陟	çıkmaq
kao 烤	kavurmak

Bu kelimelere şimdilik "benzer kelime" olarak bakılmalı, köken sorunu çözüldükten sonra aidiyeti belirtilmelidir. Burada Türk etimoloji uzmanlarına büyük görev düşmektedir. Bu görev ihmal edilirse, Çinli Türkologlar bu kelimelerin hepsine sahip çıkmaya çalışacaklardır. Mesela, Türkolog Han Woo Choi Türkçemizdeki *bok* kelimesini bile Çince kökenli olarak göstermiştir. Yani, Türkler *bok* a *bok* diyememiş, bu kelimeyi Çince alması ihtiyacını duymuşlardır. Dolayısıyla kendi kültürümüze, dilimize, bizim olan her şeye sahip çıkmak durumundayız.

“Türkiye Türkçesi İle Çincedeki Benzer kelimeler Üzerine”, V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri 1, (20 – 26 Eylül 2004), Türk Dil Kurumu, Ankara, 2004, ss. 1399-1408